

kapitel 3

Kvinnopolitik, jämställdhet och feminism

Vänsterpartiet är ett feministiskt och socialistiskt parti. Vi menar att det finns två system som måste bekämpas för att uppnå ett samhälle utan förtryck och orättvisor. Det ena är kapitalismen, det andra är patriarkatet. Inget samhälle hittills har förmått befria kvinnorna fullt ut. Därför behövs feminismen. Den socialism som vi eftersträvar förutsätter inte bara att klassamhället försvinner utan också att männen avstår från den makt och de privilegier som patriarkatet ger dem. I den processen är den feministiska teorin vårt redskap. Feminismen hjälper oss att förstå hur kvinnoförtrycket och könsorättvisorna uppstår och hur de ska angripas.

Alltsedan vårt partis bildande 1917 har kvinnors rättigheter och jämlika villkor i samhället framhållits som viktiga inslag i partiets politik, liksom vikten av att få med kvinnorna i partiarbetet. Visserligen var kvinnorna länge få till antalet och deras roll i partiet långtifrån självklar, men sedd i historiens ljus framstår utvecklingen till ett feministiskt parti som logisk och nödvändig.

Den nya kvinnorörelsen satte fingret på en öm punkt hos arbetarrörelsen. En manlig maktstruktur, patriarkatet, hindrar utvecklingen av ett samhälle där också kvinnor har det fulla inflytandet över de avgörande politiska och ekonomiska besluten. Denna struktur var ett hinder för kvinnor och deras politiska arbete även i vårt eget parti. Männen inom vänstern hade länge svårt att erkänna att kön spelar en lika viktig roll som klass. När feminismen skrevs in i parti-programmet vid vänsterpartiets kongress 1996 var det resultatet av en lång politisk process. Den inleddes redan av det tidiga 1900-talets socialistiska kvinnorörelse – läs om den historien i kapitel 7, sidan 149.

Marxism och feminism

Frågan om klass och kön har varit kontroversiell inom partiet långt in på 90-talet. Det har tagit tid att smälta att kvinnoförtryck är någonting annat än en biprodukt av kapitalismen, och att det inte automatiskt upphör med socialismen. Gradvis tog partiet ändå till sig feministisk teori och analys. 1991 antogs ett kvinnopolitiskt program, som var klart feministiskt till sitt innehåll, dock utan att feminismen nämndes vid namn. Genom kongressbeslutet 1996 togs steget fullt ut och feminismen jämställdes med socialismen. Inte heller det skedde helt utan konflikter, men nu var Vänsterpartiet ett feministiskt parti.

Hur gick det till? Hur kan Vänsterpartiet, som bygger på marxistisk grund, även vara feministiskt?

Marxismen är framför allt en teori om den materiella produktionen och dess förhållande till andra företeelser i samhället. Människors sätt att producera sina livsförnödenheter är utvecklingens och historiens grundval. Det är en process där frågan om kön anses ovidkommande. Det är kampen om det producerade överskottet som är det avgörande, och i det kapitalistiska samhället står två fientliga klasser mot varandra, å ena sidan kapitalistklassen som har intresse av att mervärdet ökas så mycket som möjligt, å andra sidan arbetarklassen i vars intresse ligger att öka lönen så mycket som möjligt. Varför kvinnor är underordnade som kön och hur arbetsdelningen mellan könen uppstår, det vill säga varför kvinnor och män finns inom olika delar av arbetslivet, med olika uppgifter och under olika villkor, och vilken roll det obetalda arbetet spelar, förklaras inte av denna teori.

Karl Marx analyserade inte systematiskt kvinnornas situation. Förtrycket av kvinnorna, i den mån det ens uppmärksammades, ansågs orsakat av klassamhället. Marx' kompanjon Friedrich Engels försökte sig dock på en djupare analys. Han såg en koppling mellan ägandet och patriarkatet, det vill säga det familjesystem där all makt är samlad hos ett manligt familjehuvud och kvinnor och yngre män har att underordna sig hans beslut. När männens sysslor blev allt viktigare för människornas försörjning och den tidigare kollektivt "ägda" boskapen och jorden övergick till att bli (mäns) privategendom, blev mannen också härskare i familjen och samhället. Engels drar slutsatsen att kvinnans frigörelse förutsätter hennes deltagande i produktionen.¹

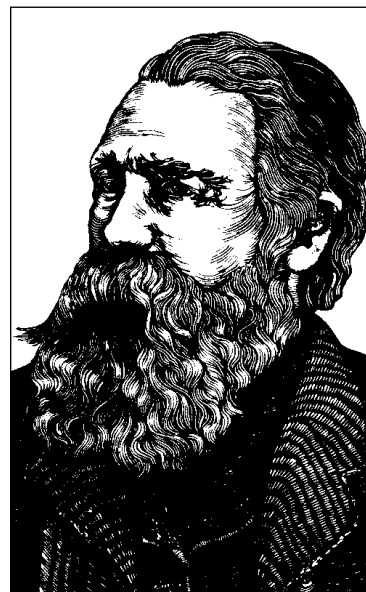
Det var privategendomen som var orsaken till kvinnors underordning, menade Engels. Även om kvinnan var underordnad i samhället som helhet var det framför allt i den borgerliga familjen som kvinnorna var förtryckta. Deras uppgift var att tjäna sina herrar och föda arvingar som kunde förvalta och öka familjens egendom. I den proletära familjen saknades den materiella grunden för patriarkala förhållanden. Där hade ju kvinnorna inga herrar att tjäna, och proletariatet hade ingen privategendom att förvalta.² De patriarkala förhållanden som rådde inom småbondeklassen skulle upphävas genom lönearbetet, hävdade Engels. Inte heller han fäste något avseende vid att arbetarklassens kvinnor och män arbetade åtskilt och med olika saker. Det ansågs inte påverka kvinnornas ställning.

Arbetet nyckeln till frigörelse

För socialister och kommunister var det kvinnornas medverkan i arbetskraften som var nyckeln till deras frigörelse. Kapitalet och privategendomen var orsaken till förtrycket av kvinnorna på samma sätt som det var orsak till förtrycket av arbetarna överhuvudtaget. Kvinnofrågan sågs som en del av den så kallade sociala frågan. När de ekonomiska orättvisorna försvann skulle det inte längre finnas någon kvinnofråga eller social fråga och därmed inget kvinnoförtryck.

Clara Zetkin, som skulle bli en av de ledande i Kommunistiska internationalliga, tog upp Engels idéer och tryckte än starkare på kvinnans rätt till lönearbete. Vid Internationella arbetarkongressen i Paris 1889 gjorde hon det uttalande som blivit något av en besvärjelse för arbetarrörelsen och vänstern:

"Vi erkänner inte någon särskild kvinnofråga – ja, vi erkänner inte någon speciell arbetskefråga! (...) Kvinnans liksom hela mänsklighetens emancipation kommer uteslutande att bero på arbetets frigörelse från kapitalet. Endast i det socialistiska samhället kommer kvinnorna liksom arbetarna i full besittning av sina rättigheter."³

Friedrich Engels menade att grunden för kvinnans underordning låg i privategendomen och mäns och kvinnors förhållande till produktion och reproduktion.

TRASNITT AV SVENOLOV EHREN.

"Arbetaren är det kapitalistiska samhällets slav, den kvinnliga arbetaren är slavens slav."

James Conolly (1868–1916), irländsk arbetarledare, avrättad efter Påskupproret 1916.

56 · kvinnopolitik, jämställdhet och feminism

Aleksandra Kollontaj (1872–1952) rysk revolutionär politiker, författare och diplomat; Sovjetunionens ambassadör i Stockholm 1930–45.

Aleksandra Kollontaj vidareutvecklade dessa tankegångar. Hon menade att den arbetsplikt för både kvinnor och män som infördes i Sovjetunionen 1921 i grunden skulle förändra förhållandet mellan könen. Men det var inte tillräckligt. Ytterligare en viktig förutsättning var organiseringen av hemarbetet och barnuppfostran i det socialistiska samhället. Kollontaj tog fasta på kvinnorna ”som bärare av det kommande släktet”. Moderskapet var därför en angelägenhet för kollektivet och staten.

”Sovjeternas matställen, barnkrubbor, barn- och daghem ersätter kvinnans improduktiva arbete. Och sedan kvinnan befriats från det trista hemarbetet och andra sysslor i familjen, kan hon använda sin arbetskraft i samhällsnyttig produktion.”⁴

Marx, feminismen och frigörelsetanken

Frigörelsetanken hos Marx och den frigörelsetanke som feminismen utvecklade bär gemensamma drag. När feminister inom vänstern prövade marxistisk teori om samhällsutveckling mot feministisk teori tog de fasta på följande:

- Synen på människan som föränderlig – en aktiv, social och medveten varelse som skapar, upprätthåller och förändrar sina livsvillkor. Varje människa föds in i ett existerande samhälle med mer eller mindre fasta ekonomiska, politiska och kulturella strukturer, och formas av dem.
- Uppfattningen att de ojämlika maktförhållandena i samhället är historiskt betingade och går att förändra.
- Kunskapsteorin – hur vi skaffar oss kunskap om världen och hur vårt

medvetande och våra kunskaper formas utifrån våra behov.

- Den dubbla basen – förhållandet mellan produktion och reproduktion.

Det sista hämtade de från Engels. Begreppet reproduktion och förhållandet mellan produktion och reproduktion beskriver han på följande sätt:

”Enligt den materialistiska historieuppfattningen är det i sista hand bestämmande momentet i historien: produktionen och reproduktionen av det omedelbara livet. Men denna återigen är av dubbel natur. Å ena sidan frambringandet av existensmedel, av näringsmedel, kläder, bostad och de därtill erforderliga verktygen. Å andra sidan frambringandet av själva människorna, släktets fortplantning. De samhällsliga institutioner, under vilka människorna i en bestämd historisk epok och i ett bestämt land lever, betingas av båda slagen av produktion: å ena sidan arbetets, å andra sidan familjens utvecklingsstadium.”⁵

Lika självklart som det var för Marx och Engels och deras efterföljare att kvinnor och män skulle delta på lika villkor i produktionen, lika avlägsen för dem var tanken att kvinnor och män skulle delta på lika villkor i reproduktionen. Det ledde feministerna inom vänstern och den nya kvinnorörelsen att mer ingående studera reproduktionens villkor, och då framträdde en struktur som förklarade kvinnoförtrycket på ett nytt sätt. De kallade den patriarkatet och gav begreppet en djupare och mer komplex innebörd än patriarkat som beteckning för ett familjesystem.

Heidi Hartmanns tvåsystemteori

Ur en sådan analys utvecklade Heidi Hartmann den så kallade tvåsystemteorin. Hon gav den marxistisk-feministiska tolkningen en inriktning som feministerna i Vpk under 80-talet tog intryck av. Heidi Hartmann definierar patriarkatet som

”en uppsättning sociala relationer mellan män som har en materiell bas och som trots sin hierarkiska karaktär upprätthåller eller skapar ett ömsesidigt beroende och en solidaritet mellan män, som möjliggör för dem att dominera kvinnor”.⁶

Denna formulering hittar man i Vänsterpartiets kvinnopolitiska program från 1991 och även i det som antogs 1997. Kapitalet har enligt Marx sin materiella bas i produktionen. På motsvarande sätt, menar Heidi Hartmann, har patriarkatet sin materiella bas i reproduktionen. Patriarkatet utövar och upprätthåller sin makt över kvinnor genom att män tillåts ha kontroll över deras sexualitet, arbetskraft och roll i produktion och reproduktion. Patriarkatet är en maktstruktur byggd på värderingar och normer som män har nytta av oavsett klass. Det återspeglas i kvinnors och mäns relationer i familjen, i samhällsekonomin, på arbetsmarknaden och i politiken. Det tar sig uttryck i att kvinnor, totalt sett, har sämre ekonomiska villkor, lägre löner, sämre anställningsförhållanden och saknar avgörande politiskt och ekonomiskt inflytande över samhällsutvecklingen.

Klass och kön är alltså båda avgörande för hur makt och resurser fördelas. På samma sätt som det finns en ekonomisk maktordning finns det också en köns- maktordning, ett hierarkiskt uppbyggt system dominerat av män, som låter män ha tolkningsföreträdet och göra prioriteringarna och fatta de avgörande besluten. Patriarkatet och kapital samarbetar med varandra och stärker varandras makt.

”Vi är här för att kräva vår rätt som kvinnor, inte bara rätten till frihet, utan till rätten att kämpa för frihet. Det är vår rätt likaväl som vår plikt.”

Christabel Pankhurst (1880–1958), brittisk suffragett (dotter till Emmeline Pankhurst, grundare av Women's Social and Political Union 1903).

Könsroller eller maktrelationer?

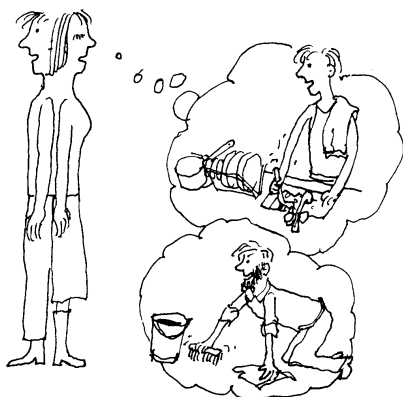
FOTO: PRESSENS BILD

Teorier om kön

Patriarkatet verkar utifrån en bestämd uppfattning om könen och deras olika roll och betydelse i samhället. Detta hur kön skapas och vad det innebär är därför en fråga som länge sysselsatt feminister och kvinnoforskare.

På 40-talet lanserades könsrollsteorierna. De utgick ifrån att det biologiska könet styr beteende och handlingar. Könsrollsteori tar inte upp maktaspekterna på kön utan beskriver och förklarar förhållandet mellan könen enbart ur biologiska och psykologiska aspekter.

Den könsrollsdebatt som inleddes i Sverige under 60-talet och kulminerade under 70-talet utvecklades under inflytande av den nya kvinnorörelsen i en mer samhällskritisk riktning. Det var inte kvinnors psyke och biologi som avgjorde deras villkor i samhället utan deras sociala förhållanden. Samtidigt fanns det en tro på att förändrade könsrollsattityder skulle kunna förändra samhället, det vill säga det samhälle som skapat just dessa attityder. Feminister ur skilda läger kunde tolka betydelsen av kön mycket olika, hur eniga de än var om könets politiska betydelse.

En fördjupad analys av den politiska maktens förhållande till kön utvecklades under de följande årtiondena inom feministisk forskning och teoribildning. Den fick genomslag i den statliga så kallade Maktutredningen.⁷ Där belyser historikern Yvonne Hirdman i kapitlet "Genussystemet" olika sidor av regeringens jämställdhetspolitik och det synsätt som var bakgrunden till utredningen. Utredningens uppdrag hade nämligen varit att undersöka hur kvinnor och andra mindre gynnade grupper som invandrare skulle kunna få det bättre. Kvinnors lägre status uppfattades inte som en brist i demokratin och de politiska besluten utan som en brist hos kvinnorna själva som resurssvaga eller inte tillräckligt kompetenta medborgare. Genom en rad nya sociala reformer skulle kvinnorna kompenseras och en mer rättvis fördelning av statens resurser åstadkommas mellan könen.

Med Maktutredningen kom en uppgörelse med de gamla könsrollsteorierna. Som alternativ förde Hirdman fram de genusteorier som sedan 70-talet utvecklats av feministiska forskare och teoretiker.

Genusteorierna gav ny kraft åt den feministiska grundidén, att kön är politiskt, och fick avgörande betydelse för den fortsatta tvärvetenskapliga kvinnoforskningen och den allmänna samhällsdebatten. Med genus (det latinska ordet för kön, på engelska *gender*) menas "det tillskapade könet" i motsats till det biologiska könet (på engelska *sex*) som är det medfödda könet.

Genusteorierna bygger på att kön inte är någonting förutbestämt och färdigt utan skapas utifrån det omgivande samhällets värderingar av och föreställningar om kön och hur kvinnor och män ska fungera för att uppfylla de *politiska* krav som samhället ställer på dem. Kön blir därmed inte ett statiskt utan ett dynamiskt begrepp. Kvinnors underordning är ingen "naturens ordning" utan går att upphäva. Vilken betydelse kön tillmäts och vilken ställning könen har i förhållande till varandra är en följd av politiska ställningstaganden och beslut, helt i överensstämmelse med den nya kvinnorörelsens viktiga slutsats: Kön är politiskt.

Genussystemet erbjuder en metod att beskriva hur och på vilka grunder ett samhälle formar sin könsuppfattning. Det bygger på två principer: könets isärhållande och mannen som norm. Utifrån dessa principer upprättar samhället, formellt eller informellt, ett genuskontrakt som reglerar förhållandet mellan könen socialt, ekonomiskt, politiskt osv. Varje tid har sitt särskilda genuskontrakt.

Genusteorier såväl som tvåsystemteorin har haft stor betydelse när Vänsterpartiet utvecklat sin kvinnopolitik.

Kvinnopolitik–kvinnofrågor, jämlikhet–jämställdhet

Kvinnofrågor, kvinnopolitik, jämställdhet och jämlikhet är begrepp som ofta används som om de betydde samma sak, trots att det finns viktiga skillnader mellan dem. Det är viktigt att hålla isär dessa begrepp.

Kvinnopolitik berör kvinnors ställning och villkor, det vill säga maktfrågorna i vid mening, i motsats till *kvinnofrågor*, som kan betraktas som rena intressefrågor för kvinnor (t.ex. fri abort, rätt till mammografi etc.). *Jämställdhet* handlar om förhållandet mellan könen. *Jämlikhet* beskriver förhållandet mellan klasser, men används ibland också om kön.

FN:s konferens för mänskliga rättigheter i Wien 1993 slog fast att kvinnors rättigheter är mänskliga rättigheter. Det var ett samfällt krav från feminister i

Några av delegaterna på FN:s kvinnokonferens i Peking 1995. Konferensen slog fast att "kvinnors rättigheter är universella och odelbara".

FOTO: BARBRO ATLESTAM

de fattiga länderna i världen. Med det ville de omvandla kvinnofrågorna till mänskliga rättighetsfrågor. Det finns i själva verket inga särskilda kvinnofrågor, hävdade de. Det finns bara mänskliga rättigheter, och de ska gälla alla oavsett kön.

Kvinnor har alltför ofta fått uppleva att de berövas sina mänskliga rättigheter genom en kvinnoförtryckande och kvinnodiskriminerande lagstiftning, som ibland till och med påstås vara till för att skydda kvinnorna. Kvinnors rättigheter blir därmed behandlade som särintressen och används som argument för diskriminering, t.ex. när kvinnor nekas tillträde till vissa yrken, eller barnafödande och moderskap görs till hinder för kvinnors rätt till egen försörjning.

Hittills har mänskliga rättigheter alltid definierats i termer av mäns rättigheter. Det har lett till att mänskliga rättighetsfrågor i första hand associeras till män. Manliga normer och synsätt dominerar de internationella samarbetsorganen. Kvinnor har i regel inget inflytande över sitt lands rättsväsende. Det är män som stiftar, uttolkar och tillämpar lagar både nationellt och internationellt. Även FN domineras av en patriarkal maktstruktur.

Därför togs ännu ett viktigt steg när FN:s fjärde kvinnokonferens i Peking 1995 slog fast att "kvinnors rättigheter är universella och odelbara". Det skulle ytterligare framhäva att kvinnors mänskliga rättigheter omfattar alla rättigheter – medborgerliga, politiska, ekonomiska, sociala och kulturella, och att dessa rättigheter inte är förhandlingsbara. Det betyder att regeringar som bryter mot Peking-deklarationen inte kan avfärda kritik från andra medlemsstater som "inblandning i inre angelägenheter". Vare sig lagstiftning, religion, kultur eller traditioner kan försvara övergrepp mot och särbehandling av kvinnor. Det har utan tvekan betytt mycket för den internationella kvinnorörelsen och mobilise-

rat och enat kvinnor över hela världen i kamp för sina mänskliga rättigheter.

Det finns i dag en global feministisk rörelse. Dess gemensamma bas är CEDAW, Konventionen om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor (även kallad FN:s kvinnokonvention), som antogs 1979, samt de beslut som tagits av FN:s kvinnokonferenser. Vänsterpartiets kvinnopolitik har påverkats av denna kvinnorörelse, och kontakten med den är en viktig del av det internationella solidaritetsarbetet liksom också att sprida kunskap om kvinnokonventionen och bevaka att den följs både i Sverige och internationellt.

Jämställdhet sägs vara den viktigaste jämlikhetsfrågan. Det är den officiella ståndpunkt som företräds av regering och riksdag. Jämställdhet enligt den vedertagna definitionen innebär att kvinnor och män har lika rättigheter, skyldigheter och möjligheter att ha ett arbete som ger ekonomiskt oberoende, möjligheter att vårda hem och barn och delta i politiska, fackliga och andra aktiviteter i samhället. Det är ett begrepp som beskriver förhållandet mellan kvinnor och män, dels kvalitativt, dels kvantitativt, på arbetsmarknaden och i familjen.

Jämställdhet i kvalitativ bemärkelse anses råda när både kvinnors och mäns kunskaper, erfarenheter och värderingar tas tillvara och får påverka utvecklingen i samhället. Jämställdhet i kvantitativ bemärkelse råder när det finns en jämn könsfördelning inom olika utbildningar, yrken, fritidssysselsättningar, i de politiska församlingarna, i olika maktpositioner osv. Jämn könsfördelning har definierats som att andelen kvinnor respektive män i en grupp är minst 40 och högst 60 procent. Om män respektive kvinnor utgör mer än 60 procent i gruppen innebär det att den är mans- respektive kvinnodominerad. Det kön som inte når upp till 40 procent är underrepresenterat.

Begreppen jämlik och jämställd har länge haft ungefär samma innebörd i den offentliga debatten och det politiska språkbruket. Men med 60- och 70-talets utveckling av en lagstiftning som formellt garanterade kvinnor och män lika rättigheter ansågs motsättningarna mellan könen i princip undanröjda. Begreppet jämlikhet skulle inte längre användas om kön. Jämställdhet blev normen för förhållandet mellan kvinnor och män.

Det innebär att jämställdhet kan uppnås genom att kvinnor och män kompletterar varandra och att det råder en viss kvantitativ balans mellan kvinnligt och manligt, men det är fördens skull inte säkert att maktförhållandena mellan könen rubbas.

Båda begreppen har neutraliserat könskonflikten, det vill säga den konflikt mellan kvinnors och mäns intressen som är ofrånkomlig så länge ojämlika maktförhållanden mellan könen råder. När strategier för kvinnors frigörelse har utformats, antingen det skett i termer av jämställdhet eller jämlikhet, har det varit på männens villkor. Därför har vare sig jämlikhetspolitik eller jämställdhetspolitik i sig avskaffat kvinnoförtrycket eller brutit kvinnors underordning, även om de självfallet bidragit till att stärka kvinnors positioner på många viktiga områden.

Vänsterpartiets kvinnopolitik

Vänsterpartiets kvinnopolitik är feministisk. Det betyder att partiets kvinnopolitiska arbete har som ett av sina främsta mål att bryta ner de maktstrukturer som är orsaken till förtryck och underordning av kvinnor och att få bort de orättvisor som leder till att kvinnor diskrimineras. Maktfrågan är själva kärnan i kvinnopolitiken.

Rätten till arbete och till ekonomiskt oberoende är en central del av en feministisk politik.

Ett metodiskt arbete krävs för att synliggöra och motverka de patriarkala strategier som befäster mäns makt i samhället över kvinnor. Det finns egentligen ingen fråga där de kvinnopolitiska aspekterna kan lämnas åt sidan. Ekonomisk politik, socialpolitik, familjepolitik, arbetsmarknadspolitik, integrationspolitik, flyktingpolitik, folkhälsopolitik, kulturpolitik, handelspolitik, miljöpolitik, freds- och säkerhetspolitik, allt måste belysas och behandlas ur ett feministiskt kvinnopolitiskt perspektiv, det vill säga ett könsmaktperspektiv.

Alla frågor griper in i varandra och beror av varandra, men det är framför allt på två områden som patriarkatet verkar, och därför är just dessa områden särskilt viktiga att arbeta med. Det ena gäller alla de frågor som handlar om kvinnors rätt till egen försörjning och självständigt liv, det andra om kvinnors rätt till sin kropp och sexualitet. De berör med andra ord förhållandet produktion–reproduktion i vilket kvinnors underordning skapas och vidmakthålls.

Makt att påverka – rätt till eget liv

Den så kallade könsarbetsdelningen (ett feministiskt begrepp) är ett av de instrument med vars hjälp patriarkatet utövar sin kontroll av kvinnor. De konkreta resultaten av könsarbetsdelningen är en könsuppdelad och könssegregerad arbetsmarknad, lönediskriminering på grund av kön, en orättvis fördelning av betalt och obetalt arbete och ojämlika maktförhållanden mellan könen.

Könsarbetsdelningen är inget resultat vare sig av frivilliga val eller inlärdas mönster och roller utifrån könstillhörighet. Den är inte orsakad av ekonomisk kris, eller av kapitalismens kris, utan är en effekt av den patriarkala maktstruktur som samhället bärs upp av. Denna struktur påverkar såväl statsapparaten och näringslivet, arbetsgivarorganisationerna och fackföreningsrörelsen som den enskilda individen när det gäller hur pengar och inflytande ska fördelas mellan könen och vem som ska göra vad och varför. I grunden handlar könsar-

betsdelning inte om fördelning av arbete utan om fördelning av makt.

Kvinnor behöver vara flexibla och försöker bryta könsarbetsdelningen genom att utföra både de så kallade manliga och kvinnliga arbetsuppgifterna. Män däremot utför mera sällan bägge slagen av arbetsuppgifter vare sig i hemmet eller på arbetsmarknaden, åtminstone inte utan särskilda stödåtgärder. Den inbrytning som män gör i dag i det obetalda arbetet har än så länge marginell betydelse.

Ett exempel på könsarbetsdelning är när ett tidigare så kallat kvinnoyrke "maskuliniseras" på grund av teknisk utveckling, rationaliseringar, av konkurrensskäl etc. Det betyder att yrket tas över av män, får högre status och ger högre lön. Det motsatta sker när yrken och arbetsuppgifter "feminiseras", det vill säga när kvinnor gör en inbrytning på ett tidigare mansdominerat yrkesområde och deras arbete i samma yrke eller med samma uppgifter då får lägre status och ger sämre lön.

Könsarbetsdelningen illustreras också av förhållandena med stark ekonomisk tillväxt i Sverige under efterkrigstiden då behovet av kvinnorna som produktionsresurs ökade kraftigt. Samtidigt uppstod på grund av de drastiskt sjunkande födelsetalen ett stort behov av dem som reproduktionsresurs, det vill säga barnaföderskor. Någon *rätt* till arbete för kvinnornas del var det inte fråga om. De fick nöja sig med att vara den "arbetskraftsreserv" som skulle kallas in, när konjunktur och arbetsmarknad så krävde.

Den svenska välfärdsmodellen utgick från normen med den heltidsarbetande mannen med fast anställning och en familj att försörja. Den förutsatte hög ekonomisk tillväxt och full sysselsättning. Modellen skulle vara generell och omfördelade för att skapa jämlikhet mellan olika sociala grupper och mellan kön, och den skulle prioritera de sämst ställda. Det innebar reformer som vårt parti till fullo stödde och medverkade till, men partiet uppmärksammade inte de kvinnofällor som byggdes in i systemet.

Normen med den heltidsarbetande familjeförsörjaren bestämde utformningen av socialförsäkringarna och arbetsmarknadens regelverk. Det innebar att speciella undantag måste göras på de områden där kvinnor rekryterades. Deltidsarbete, tillfälliga arbetskontrakt och låga löner kom att bli normgivande för kvinnornas arbetskraftsdeltagande. Männerna var naturligtvis inte intresserade av att söka sig till denna speciella kvinnoarbetsmarknad, och inte heller frågade arbetsgivarna efter dem där.

Den offentliga sektorn expanderade under 60-talet och 70-talet. Det kunde ske tack vare kvinnornas starkt ökade engagemang på arbetsmarknaden. Det var kvinnor som byggde upp den offentliga sektorn, men det var män som styrde den. Dess struktur var patriarkal.

En viktig och avgörande reform för kvinnor genomfördes 1971 när sambeskattningen avskaffades och ersattes med särbeskattning. Den innebar att både kvinnor och män äntligen betraktades som enskilda individer med eget försörjningsansvar, men könsarbetsdelningen bestod.

De välfärdsreformer som följde i spåren av kvinnornas inmarsch på arbetsmarknaden skulle göra det lättare att förena föräldraskap och arbetsliv. Under 70- och 80-talen skedde en kraftig utbyggnad av barn- och äldreomsorgen och föräldraförsäkringen. Ett av syftena med reformerna var en jämnare fördelning mellan kvinnor och män av det oavlönade reproduktiva arbetet i hemmet, men normen var fortfarande den fast anställde heltidsarbetande mannen.

Männerna tycks i stort sett gå arbetsmarknadsmässigt opåverkade genom de

"Gå med i facket, flickor, och kräv tillsammans 'Lika lön för lika arbete!'"

Susan Brownell Anthony (1820–1906),
amerikansk feminist, i *The Revolution*
8 oktober 1869.

64 · kvinnopolitik, jämställdhet och feminism

barnafödande perioderna i livet. Socialförsäkringssystemet med den heltidsarbetande mannen med obruten yrkeskarriär är fortfarande norm. De välfärdspolitiska reformerna har medverkat till att underlätta kvinnors lönearbete men inte rätt på den könsuppdelade arbetsmarknaden.

Man skulle kunna tro att situationen för dagens unga kvinnor är mycket anorlunda jämfört med den som deras mödrar hade för trettio år sedan, då bara cirka hälften av alla kvinnor förvärvsarbetade. Den höga förvärvsintensiteten bland kvinnor idag har dock inte jämnat ut skillnaderna i villkor mellan könen vad gäller löner, yrken, fördelningen mellan hemarbete och yrkesarbete, betalt respektive obetalt arbete, tillgången till fri tid och framför allt anställningstrygghet. Den viktigaste skiljelinjen mellan kvinnor och män går fortfarande mellan mäns makt och inflytande och kvinnors avsaknad av makt och inflytande över arbetsmarknaden och samhällsekonomin.

En av de många kvinnopolitiska välfärdsfrågor som Vänsterpartiet drivit sedan 1970-talet är lagstadgad arbetstidsförkortning med bibehållen lön, det vill

Utbyggnaden av den offentliga sektorn på 60- och 70-talet innebar bland annat att reproduktionen flyttade ut från hemmen och professionaliserades. Könsarbetsdelningen bestod dock; det var alltså inte alla kvinnor som fick de "vårdande" arbetsuppgifterna – och de lägsta lönerna.

FOTO: SVENNE NORDLOV

säga en sänkning av normen för heltidsarbete. Maktperspektivet på arbetstidsfrågan väger tungt för ett feministiskt parti. Den har länge framstått som viktigare för kvinnor än för män. Så viktig att kvinnorna sett sig tvingade att själva korta sin arbetstid och betala för det. Det har varit en förutsättning för att få livet att gå ihop. Samtidigt har det ökat kvinnornas arbetsbörda och minskat deras inkomster. Med en allmän sänkning av normen för heltidsarbete blir det möjligt att påverka fördelningen av det betalda och obetalda arbetet. Det kan också vara ett sätt att angripa lönediskrimineringen av kvinnor. På sikt kommer det också att påverka könsarbetsdelningen.

Den generella välfärden är en grundförutsättning för verklig jämställdhet mellan kvinnor och män, men det förutsätter ett klart och tydligt könsmaktperspektiv. Djupt rotade patriarkala strukturer i samhället hindrar att jämställdheten förverkligas fullt ut. Det gör även den ekonomiska politik som EU-medlemskapet kräver. Den svenska regeringen, vilka jämställdhetsmål den än förespråkar, ställer i allt för hög grad upp på en politik som strider direkt mot kvinnors intressen.

EU är den enda statsbildning som fördragssfäster vilken ekonomisk politik som ska föras. För anslutning till EMU, EU:s valutaunion, krävs prisstabilitet, liten skatsskuld och låga offentliga utgifter. Inflationbekämpning prioriteras framför en politik för arbete åt alla. Det är ett konkret hot mot kvinnors lönearbete och rätt att försörja sig.

Statens påbud om tak för de kommunala utgifterna, lagen om offentlig upphandling med krav på konkurrensutsättning och marknadsanpassning är direkta konsekvenser av denna politik och påverkar de lokala och regionala arbetsmarknaderna där många kvinnor arbetar. Den framtvingade omvandlingen av den offentliga sektorn under 1990-talet har inneburit att hundratusentals kvinnors arbeten har försvunnit. Social nedrustning har ökat klassklyftor och könsorättvisor. Ytterligare skattesänkningar, avregleringar av arbetsmarknaden och nedskärningar i offentlig sektor kommer att krävas. Den ekonomiska politik som ligger till grund för bildandet av EU och EMU gör det omöjligt att omfördela från rika till fattiga och från män till kvinnor. Den dikteras snarast av den målinriktade offensiv från det transnationella kapitalets sida som får regeringar att frivilligt ge upp de parlamentariska förutsättningarna för politisk styrning och demokratisk kontroll – ett utslag av det effektiva samarbetet mellan kapital och patriarkat.

Ett samhälle fritt från sexualiserat våld

Patriarkatet har en öppet brutal sida som tar sig uttryck i det sexualiserade våldet. Det drabbar kvinnor i alla samhällen och alla samhällsklasser, även de kvinnor som inte själva utsätts. Det sexualiserade våldet i alla dess former: kvinno- misshandel, våldtäkt, sexuella trakasserier, pornografi, prostitution, handlar om maktutövning och kontroll. Det sexualiserade våldet skapar ett samhälle där kvinnor är rädda och *ska* vara det. Det hotar kvinnors frihet och integritet och tar ifrån dem deras rätt till sin kropp och sin sexualitet.

Samtidigt som sexualiserat våld på ett individuellt psykologiskt plan kan uttrycka frustration och självförakt hos män blir det på ett socialt plan ett uttryck för en samhällsstruktur som är i grunden kvinnofientlig. Mannen brukar sitt fysiska övertag för att markera hierarki, visa rang, visa vem som har makten, vem som är överordnad. Samtidigt demonstrerar han sin maktlöshet och utsatthet inför den manliga identitet som ett patriarkalt samhälle påtvingar ho-

nom. De sexualiserade våldshandlingarna blir bekräftelser av denna manliga identitet och på samma gång ett bestående av mäns makt.

Hanna Olsson, statlig prostitutionsutredare 1977–80, har beskrivit prostitutionen som en kollektiv mansfråga, ”en gigantisk projektion av det föraktade i den egna sexualiteten. Förtrycket av den egna sexualiteten och av kvinnan kommer klarast till uttryck i prostitutionen,” menar hon. Den prostituerade kvinnan är en handelsvara, ”en kvinna gjord till kön”, något som hon ensam får bära skulden för. Prostitutionen legitimerar kvinnoföraktet⁸.

Det finns extrema varianter av sexualiserat våld som hedersvåldtäkten, steningen och de så kallade hedersmorden. Steningen och hedersmordet är straff som utmäts för otrohet eller misstanke om otrohet. Steningen ska vara en så lång och utdragen process som möjligt för att en kvinna ska hinna uppleva mesta möjliga skam, smärta och förnedring innan hon dör av steningen. Syftet är att offentligt demonstrera brottets karaktär genom bestraffningen. Därför ska den vara maximalt grym och åses av så många som möjligt. Hedersmorden ska återupprätta den kränkte mannens heder. Han kan ha kränkts för att hans dotter inte velat gifta sig, hans hustru vill kunna försörja sig, eller skilja sig, eller för att hon blivit våldtagen.

Den allra mest extrema varianten är när kvinnor utsätts för systematisk våldtäkt i krig och väpnade konflikter. Den har sitt ursprung i det feodala samhällets ”hedersvåldtäkt” som används för att staka ut egendom, hämnas rivaler osv. Hedersbegreppet är förknippat med mäns ”naturliga” rätt att äga och kontrollera kvinnor. Den man som inte kan kontrollera sin kvinnas kropp föraktas av omgivningen. Den systematiska våldtäkten är en terrorhandling avsedd att kränka, förnedra och bryta ner en politisk motståndare. Verkningarna ska vara så långsiktiga och djupgående och så smärtsamma som möjligt. Målet är att skapa inre motsättningar och splittring, som ska leda till självutplåning. De våldtagna kvinnorna ska stötas ut av sina egna för att de besmittats och förbrukats och dragit skam över kommande generationer. Det är kvinnorna som är redskapet för den etniska rensningen.

De kränkningar och övergrepp som män begår i krig är av samma art som de som begås i fredstid. Metoderna behöver inte uppfinnas. De finns redan i övermått. Bruksanvisningarna har utformats i våldspornografin, som hamrar in sitt budskap, att kvinnan är objektet, förbrukningsartikeln, som en man kan göra precis vad han vill med, och att han har rätt till det i kraft av att han är man, det överordnade könet. Det som sker i rättegångssalar och nyhetsreportage, när flickors och kvinnors klädsel, uppträdande och grad av berusning görs till för mildrande omständigheter för de brott som begås mot dem, är uttryck för samma slags kontrollbehov och maktutövning.

De ojämlika maktförhållandena mellan könen manifesteras på de flesta områden. Som en röd tråd löper det sexualiserade våldet i dess legala och illegala former och bekräftar patriarkatet i de mest skilda samhällen. Det sexualiserade våldet är ett politiskt våld, inte ett utslag av perverterad sexualitet. Var det än utövas, systematiskt i krig och väpnade konflikter som terrorhandling och tortyrmetod, i fundamentalistiska regimer genom ett lagligt eller olagligt kvinnoförtryck eller inom hemmets fyra väggar, i prostitution och pornografi, är det handlingar som bekräftar det ena könets makt över det andra. Därför är förföljelse på grund av kön politisk förföljelse och ska kunna ge rätt till asyl, våldtäkt är våldtäkt oavsett promillehalt, och kvinnofrid, det vill säga ett samhälle fritt från sexualiserat våld, är ett grundläggande kvinnopolitiskt krav.

Jämställdhet med ett könsmaktperspektiv

En feministisk kvinnopolitik förutsätter en stark kvinnorepresentation. För att bryta mansdominansen där de politiska besluten bereds och fattas krävs könskvotering vid val till förtroendeposter i alla parlamentariska församlingar och partssammansatta organ. Makten ska delas. Det är en rättvisefråga och en demokratifråga. Kvinnor och män har på grund av de ojämlika maktförhållandena mellan könen olika intressen, villkor och erfarenheter som behöver konfronteras med varandra. Det förnyar och utvecklar demokratin. Könskvotering är ett redskap för att på sikt göra det möjligt för kvinnor att erövra politisk makt och uppnå verklig jämställdhet.

Politikens arbetsformer och mötes- och förhandlingskulturer ska tjäna demokratiska syften. Genom att iakta vad som händer i sammanträdesrummen kan vi lära oss mycket om hur patriarkala strategier praktiseras och allianser skapas, hur positioner stärks och rangordning går till.

Alla politiska förslag och beslut som rör allt från statsbudget och förlossningsvård till stadsplanering och öppettider på systemet, bensinskatt och dagis-taxa, utrikeshandel och invandringspolitik kan och ska granskas och behandlas ur ett könsmaktperspektiv eller genusperspektiv, som det heter i Peking-dokumentet. Detta är vad som brukar kallas *mainstreaming*, en metod som FN:s kvinnokonferens i Peking ålagt alla regeringar att tillämpa för att uppnå jämställdhet och jämlikhet mellan könen. I *mainstreaming* ingår att upprätta mål, tidsplaner och handlingsplaner, som återkommande ska stämmas av med hjälp av instrument som checklistor, jämställdhetsbokslut och jämställdhetsrevisioner etc.

Det är en allmänt accepterad norm i det svenska samhället att jämställdhet bör råda, och att det är ett viktigt mål för politiken och i arbetslivet. Samtidigt visar sig jämställdhet, trots lagstiftning, deklarationer och konventioner, vara förhandlingsbart precis på samma sätt som kvinnors mänskliga rättigheter. När välfärdspolitikerna fräntas sin jämlikhetsskapande och jämställdhetsbefrämjande potential, rycks grunden för jämställdhet mellan könen undan.

Det finns också ett starkt genomslag i svensk politik för att jämställdhet inte är någon kvinnofråga eller ens en kvinnopolitisk fråga. Från statsmaktens sida har det kommit att tolkas som att det därmed inte finns något behov av kvinnopolitiskt arbete i egentlig mening. Därför tillämpas *mainstreaming* och andra metoder könsneutralt, vilket kan betyda att kvinnor får mer makt, inflytande, resurser och så vidare bara under förutsättning att män får samma tilldelning. Därmed osynliggörs återigen det faktum att det råder ojämlika maktförhållanden mellan könen, och könsrättsvisorna ökar istället för tvärtom.

Det läggs ner stor energi på att visa hur viktigt det är att könen kompletterar varandra, och vilka åtgärder som eventuella likheter och olikheter mellan könen bör leda till. Jämställdhetsdebatten under 90-talets slut och början av 2000-talet påminner en hel del om könsrollsdiskussionerna under 1960- och 70-talen. Det talas mycket om attitydförändringar, uppfostran och goda förebilder med tyngdpunkt på de manliga. Det läggs ett stort ansvar på skolan och medierna att hjälpa unga människor att ändra sina attityder till kön och sexualitet. En moralisk debatt har ersatt en politisk. I jämställdhetens namn har det blivit synd om männen. Känslan av att vara misstänkliggjord och hopbuntad med våldtäktsmän och andra förövare gör att många män hellre går till motat tack än angriper de strukturer det handlar om.

Jämställdhetsarbete ska bedrivas feministiskt. Då först blir det någon me-

Inte bara klassamhället utan också köns-maktrelationerna måste ideologiseras, ges en acceptabel form och innebörd. Så omvandlas den härskande mannen till den beskyddande mannen och den undertryckta kvinnan till den värnlösa kvinnan, som i denna skulptur av Gustav Vigeland.

FOTO: STEFAN BORGUS, PRESSENS BILD

68 · kvinnopolitik, jämställdhet och feminism

ning med att använda mainstreaming, positiv särbehandling i arbetslivet, kvotering i politiken, könsrelaterad statistik och andra metoder. Kartläggningen av könsrättvisorna är ett första steg. Nästa steg är att göra någonting åt dem. Det förutsätter att samhället erkänner att det finns ett kvinnoförtryck och en underordning av kvinnor som är *systematisk* och har en *politisk* grund. Det är detta som är själva utgångspunkten för ett feministiskt kvinnopolitiskt arbete.

-
- 1 Engels skriver: ”Redan här visar det sig att kvinnans befrielse, hennes jämställdhet med mannen är och förblir en omöjlighet, så länge kvinnan förblir utestängd från det samhälleliga produktiva arbetet och uteslutande får syssla med det privata arbetet i hemmet. Kvinnans befrielse kommer först att bli möjlig då hon i stor samhällelig skala kan delta i produktionen och det husliga arbetet blott i obetydlig utsträckning tar hennes tid i anspråk. Och detta har först blivit möjligt genom den moderna storindustrin, som inte bara tillåter kvinnligt arbete i stor skala utan formligen ropar efter det och som mer och mer strävar att förvandla det privata husliga arbetet till en samhällelig industri.” (Friedrich Engels: *Familjens, privategendomens och statens ursprung*. Arbetarkultur 1978, sid. 206 f.).
  - 2 ”Här [i den proletära familjen] saknas all egendom – och det var just för att denna skulle bevaras och gå i arv som monogamin och männens herravälde upprättades – här saknas därmed också varje drivande kraft att göra männens herravälde gällande. Än mer, också medlen saknas. Den borgerliga rätt, som skyddar detta herravälde, existerar endast för de besittande och deras umgänge med proletärerna. Den kostar pengar och har därför på grund av arbetarens fattigdom ingen giltighet för dennes ställning till sin hustru. Där avgör helt andra personliga och samhälleliga förhållanden. Och sedan storindustrin förflyttat kvinnan från hemmet till arbetsmarknaden och fabriken och ofta nog gjort henne till familjeförsörjare, har den sista resten av männens herravälde fullständigt förlorat all mark i arbetarhemmet – möjligen skulle det kvarstå något av den brutalitet mot kvinnor, som vunnit insteg med monogamins införande.” (A.a. sid. 90).
  - 3 Citerat från Evy Gunnarsson: *Med nål och garn för socialismen*. Arbetarkultur 1987, sid. 11.
  - 4 Alexandra Kollontay: *Kvinnans ställning i den ekonomiska samhällsutvecklingen*. Gidlunds 1975, sid. 187.
  - 5 Friedrich Engels: *Familjens, privategendomens och statens ursprung*, sid. 8.
  - 6 Heidi Hartmann: ”Det olyckliga äktenskapet mellan feminism och socialism. För en mer utvecklingsbar förening”, ur Hillevi Ganetz m.fl. (red.): *Feminism och marxism – Förälskelse med förhinder?* Arbetarkultur 1986, sid. 34.
  - 7 *Demokrati och makt i Sverige*. SOU 1990:44.
  - 8 Hanna Olsson: *Catrine och rättvisan*. En bok för alla 1994, sid. 142 f.

Att diskutera

1. Hur förklarar man uppkomsten av ett särskilt kvinnoförtryck?
2. Ge exempel på kvinnofällor som byggts in i den svenska välfärdsmodellen.
3. Ge exempel på könsarbetsdelning på arbetsmarknaden och i hemmet. Vilka är konsekvenserna?
4. Hur ser en jämställdhetspolitik med ett könsmaktperspektiv ut?
5. Hur skulle du med egna ord vilja definiera begreppet feminism?

Litteratur

- Friedrich Engels: *Familjens, privategendomens och statens ursprung*. Arbetarkultur 1978.
- Hillevi Ganetz m.fl. (red.): *Feminism och marxism – Förälskelse med förbinder?* Arbetarkultur 1986.
- Feminism och socialism, Principprogram för vänsterpartiets kvinnopolitik*, antaget av partistyrelsen den 7 december 1997. Vänsterpartiet 1998.
- Evy Gunnarsson: *Med nål och garn för socialismen*. Arbetarkultur 1987.
- Alexandra Kollontay: *Kvinnans kamp för ekonomisk frigörelse*. Gidlunds 1973.
—: *Kvinnan och familjen*. Gidlunds 1976.
—: *Kvinnans kamp för politiska rättigheter*. Gidlunds 1977.
—: *Kvinnans ställning i den ekonomiska samhällsutvecklingen*. Gidlunds 1975,
- Kvinnans rättigheter*. UD info juni 1999.
- Kön eller genus?* Nationella sekretariatet för genusforskning 1999.
- Thomas Laqueur: *Om könsens uppkomst*. Symposion 1994.
- Med kvinnors ögon*, Utbildningsförlaget Brevskolan 1999.
- Hanna Olsson: *Catrine och rättvisan*. En bok för alla 1994.
- På tal om kvinnor och män. Lathund om jämställdhet*. Statistiska centralbyrån 2000.
- Varför är vi feminister? Ett studiematerial till Feminism och socialism, Principprogram för Vänsterpartiets kvinnopolitik*. Vänsterpartiet 1999.
- Ulla Wikander: *Kvinnoarbete i Europa 1789–1950: genus, makt och arbetsdelning*. Atlas 1999.
- Berit Ås: *De fem bärskarteknikerna. En teori om maktens språk* (videofilm). Jämställdhetskommittén Växjö kommun 1993.